

Available online at <http://jgu.garmian.edu.krd>

Journal of University of Garmian

<https://doi.org/10.24271/garmian.22090404>

زمانی شیعری زیندان

امید رحیم شمس الدین

به شی زمانی کوردی // کۆلیچی زمان و زانسته مرۆفایه تیبه کان // زانکۆی گهرمیان

عه تا عه لی ئەمین

به شی زمانی کوردی // کۆلیچی پهروه رده // زانکۆی گهرمیان

پوخته

Article Info

Received: September , 2022

Accepted : November , 2022

Published : December , 2022

Keywords

زمانی شیعری، شیعری زیندان، لادانی
زمانی.

Corresponding Author

omed.rahem@garmian.edu.krd
ataali779@gmail.com

نەم توێژینه وهیه ههولدا نیکه بۆ تیشک خستنه سه شیعری زیندان به گشتی و زمانی شیعری تایبته تی نه و دهقه شیعری یانه ی به سه لیه ی دهروونی راست و په وان له کونجی تاریکی زیندانه کاندای نووسراون، ههروه ها ههولیکه بۆ خستنه پرووی خاسیه ت و تایبه تمه ندیبه کان و لادانی زمانی نه و شیعرا نه، که به مه به سته فراوانی و بۆ گه یشتنه نامانج و به ده سته سته تی نه نجامه کان، سنووری توێژینه وه که تایبه تکراره به و شاعیرانه ی که به دیالیکتی کرمانجی ناوه راست و سه ره به باشووری کوردستان له نیوان سالانی (1970-1920). بۆ نه م مه به سته توێژینه وه که مان دابه شکر دۆته سه ره پێشه کیه ک و دوو به شی سه ره کی، که لایه نی تیۆری و پراکتیکی توێژینه وه که ده گرنه وه له پرووی چه مک و پێناسه ی زمانی شیعری به وه، سه رباری راوبۆ چوونی هه ندیک له نووسه ران و لیکۆ له ران، باسی زمانی شیعری له و ماوه یه دا و نه و گۆرانکار یانه ی که به سه ریدا هاتوون. له پرووی پراکتیکی به وه هه ولدا وه خاسیه ت و تایبه تمه ندی زمانی نه م جو ره شیعره بخرته روو به هینانه وه و شیکردنه وه ی چه ند نمونه یه کی شیعری.

پێشه‌کی:

(محەمەد فەریق حەسەن) یش ڤای وایه، که شیعری باش و خراب به زمانی شیعریه که ی دهنرخیتز و سه‌نگ و ته‌رازووه‌بو جیاکردنه‌وه‌ی نه‌و دوو جۆره له‌یه‌کتر "زمان نه‌و سه‌نگ و ته‌رازووه‌یه‌ده‌قی پێده‌نرخیتز، چونکه‌هه‌ر زمانه ملان و جوانکاری و هه‌ز و هه‌ست و سۆزه‌کانی له‌خۆیدا هه‌نگرتووه، کاتشوتین. هه‌ر به‌زمان گوزارشتیان لێده‌کری، هه‌ر له‌سۆنگه‌ی زمانه‌وه‌یه‌ده قیك به‌ره‌و ناسمان هه‌نده‌کش و ده‌قیکی دی به‌ره‌و داڕزان ڤۆده‌چی" (حه‌سه ن، 2005: 134)، بۆیه‌له‌کوورتین پێناسه‌دا، شیعری زمانه، زمانیش نه‌و چه‌ق و ناوه‌نده‌یه‌که‌جیگای پیکه‌گه‌یشتن و ناوێز انبوونی هه‌موو جوانی و قه‌شه‌نگیه‌کانه‌"له‌کرۆدا شیعریه‌یامیکی زمانیه‌له‌ده‌برپیی نێستیتیکادا، شیعریه‌له‌زمان وشته‌کان پینکدیت، به‌لام زمان ناوه‌ندیکی راسته‌قیینه‌یه‌وه‌له‌پنکخستنیکی تاییه تی زمانیدا ده‌بێته‌شوئینیک یان تاییه‌تکاری شوین بۆ یه‌گرتنه‌وه‌ی جوانیه‌کان" (ڤه‌نجدەر، 2011: 207).

جگه‌له‌جوانی و نێستاتیکا، زمان نه‌و مه‌لێبه‌نده‌یه، که‌واتا و ڤه‌هه‌ندی جۆراوجۆر به‌یه‌قه‌سه‌کان ده‌به‌خشێ، که‌له‌وه‌و‌پیش هاوشیوه‌یان نه‌بووه‌"له‌ته‌ونیک ده‌چیت، که‌له‌نیونه‌و ته‌ونه‌دا، ماناکان به‌ها و ده‌دگرن، بۆ نمونه‌ (نێز) ته‌نه‌له‌پال (م)دا و اتای هه‌یه، نه‌مه‌له‌لایه‌ک و له‌لایه‌کی دیش په‌یوه‌ندی (دال و مه‌دلول) ده‌کاته‌یه‌کێ له‌و چه‌قانه‌ی که‌له‌سه‌ری ده‌گیرسینه‌وه‌" (مه‌لا، 2005: 52). وشه‌ و واژه‌مانا و ڤه‌هه‌ندیکی کۆنترتی نابه‌خشن و هه‌میشه‌له‌ده‌قی بۆ ده‌قی، شاعیرێ بۆ شاعیرێکی دیکه، هه‌مان و اتا و مه‌غزا به‌ده‌سته‌وه‌نادهن، بۆیه‌ پێوسته‌له‌سیاقی ده‌قدا لیکدانه‌وه‌بۆ واتای وشه‌بکرت، "جیهانیکی پێشبینینه‌کراو و گو‌مراکه‌ره‌و به‌رده‌وام وا له‌نوسه‌رده‌کات نه‌هێنێ جیهانیکی ساده‌و که‌م کاربگه‌ر بخاته‌ ده‌قه‌وه، وای ئی ده‌کات کۆمیدیاکان بکاته تراژیدیا و تراژیدیاکان بکاته‌کۆمیدی. هه‌ر نوسه‌رنیک به‌ناراسته‌یه‌کی جودای ده‌لاله‌تدا له‌زمان ورد ده‌بێته‌وه، به‌پاده‌یه‌ک وه‌سفکردنی وشه‌یه‌ک له‌لای سه‌د نوسه‌دا ده‌شیت سه‌د و اتای جیاوازی هه‌بیت و سه‌د ده‌وری جیاوازی هه‌بیت له‌رسته‌ی شاعیریدا" (نه‌حمه‌د، 2008: 207).

زمان پایه‌و‌برپه‌ی شیعرو دا‌هینانه‌و به‌هۆی نه‌و کاربگه‌ریه‌گه‌وره‌ی که‌هه‌یه‌تی یه‌کیکی وه‌کو (هایدگه‌ر) پێی وایه، که‌: "مروّف زمان به‌کارنا‌هینیت، به‌لکو نه‌وه‌زمانه‌ له‌میانی مروّفه‌وه‌قه‌سه‌ده‌کات" (عه‌بدوللا، 2010: 21). گه‌ر له‌زمانی ناساییدا وشه‌و موفرده‌کان هه‌لگری تاقه‌و اتایه‌ک بن نه‌وا له‌شیعردا ده‌بنه‌خاوه‌نی زۆرتین و اتا "زمانی شیعرو وشه‌کان ڤنک ده‌خات و ڤرو اتایان ده‌کات، نه‌و واتایه‌ی که‌له‌نه‌نجامی تیکه‌ل بوونی واتای دروست و خوازه‌ی له‌لایه‌ک و بینای ڤتم له‌لایه‌کی تره‌وه‌هه‌لده‌قوئ" (نه‌حمه‌د، 2009: 180). جا شاعیر بیه‌وئ نێستاتیکا و دا‌هینان بخولقیئ پێوسته‌زمان تیکبکشینیت، له‌ده‌ستوره‌باوه‌کانی لابادات، چونکه‌زمانی شیعری له‌ناو نه‌و شه‌له‌قان و تیکچۆراوه‌یه‌یی زماندا ده‌سازئ، (یاکو‌ب‌سین)، "شیعری به‌نه‌ریکی جو انناسانه‌ی زمان و هێرشێ ڤنکخراو و شاره‌ز ایانه‌بو سه‌ر زمانێ ڤۆژانه‌ناودێرده‌کات" (نه‌حمه‌دی، 2004: 87). شاعیر بیه‌وئ تیکسیتیکی به‌پێژ و جاویدانی بناقیرئ، نایبیت سل له‌هیچ بکاته‌وه‌پێوسته‌ په‌نا بۆ هه‌موو ڤنگه‌یه‌ک ببات نه‌گینا په‌یامه‌که‌ی وه‌کو وتارو ڤاپۆرتیک به‌خوئنه‌ر ده‌گات و ناتوان له‌سنووری زمانی ناسایی به‌رپه‌رتنه‌وه، بۆیه‌ شاعیر بۆ هه‌ر کارنیک له‌خه‌مه‌تی تۆکه‌م کردنی به‌ره‌مه‌که‌ی بێت ڤنگه‌ی پێدراوه، نه‌وه‌ی بۆ شاعیر لخواوه‌بو که‌سیتر به‌و جۆره‌ نییه، (حه‌مه‌سه‌عید حه‌سه‌ن) له‌م باره‌وه‌ده‌لێت: "شیعری جوان مل بۆ دا‌بونه‌ریت

زمان ڤۆئیکی گزنگی هه‌یه‌ له‌ هه‌موو ژانره‌ نه‌ده‌بیه‌کاندا به‌تاییه‌تی له‌شیعردا، شیعری زیندانیس زاده‌ی کۆژان و ناله‌ و هاوار و فریادی مروّفی سته‌م لیکراو و سه‌رکوت و بێبه‌شکراو له‌نازادییه، گوزارشته‌ له‌ نه‌شکه‌نجه‌ی ده‌روونی و جه‌سته‌یه‌کانی شاعیری زیندانیکراو، که‌ له‌ژێر زه‌مین و ژووره‌تاریکه‌کان و نه‌ودیوی شیشه‌ناسینه‌کانی زیندانه‌وه‌ نووسراون، که‌ هه‌ست و خرۆش و سۆزیان به‌زمانیکی ساده‌ و ڤوون و ڤاستگۆیانه‌وه‌ ده‌برپووه. له‌م سۆنگه‌وه‌هۆی هه‌ل‌بژاردنی بابه‌ته‌که‌هاته‌کایه‌وه. له‌لایه‌کیتره‌وه‌گزنگی نه‌م توئینه‌وه‌ده‌گه‌رتنه‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ی، که‌ به‌شێوه‌یه‌کی ساده‌ نه‌بن توئینه‌وه‌ی له‌سه‌ر نه‌کراوه‌ نه‌وه‌ی هه‌یه‌له‌ چوارچینه‌ی نه‌ده‌ی به‌ره‌نگاریدا خراوه‌ته‌وو. بۆ به‌ده‌سه‌پێانی توئینه‌وه‌یه‌کی نه‌کادیمی ڤبازی (یه‌سنی- شیکاری) به‌کاره‌یناوه. سنووری توئینه‌وه‌که‌ته‌نه‌ها نه‌و ده‌قانه‌ ده‌گرتنه‌وه‌ که‌ له‌ناو ژووره‌کانی زیندانا به‌تاییه‌ت نه‌وانه‌ی به‌دیالیکتی کرمانجی ناوه‌راست و له‌باشووری کوردستان نیوان ماوه‌ی سالانی (1920-1970) دا نووسراون. بۆنه‌م به‌سه‌سته‌توئینه‌وه‌که‌مان ڤۆلین کردۆته‌ سه‌ر پێشه‌کییه‌ک و دوو به‌ش، به‌شی یه‌که‌م: له‌دوو ڤار پیکه‌پاتووه، یه‌که‌میان بۆ باسکردنی چه‌مک و پێناسه‌ی زمانی شیعریه‌به‌گشتی، دووه‌میان بۆ باسکردنی زمانی شیعری نه‌ده‌ی کوردیه‌به‌تاییه‌ت. به‌شی دووه‌م: ڤاری یه‌که‌می تاییه‌ته‌به‌زمانی شیعری زیندان له‌باشووری کوردستان و ڤاری دووه‌میان تاییه‌ته‌کراوه‌به‌باسکردنی لادانی زمانی له‌شیعری زیندانا. له‌کۆتاییدا گزنگترین نه‌نجامه‌کانمان خستۆته‌ڤوه‌وه‌له‌گه‌ ئیستی سه‌رچاوه‌کان و بوخته‌ی توئینه‌وه‌که‌به‌زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی.

به‌شی یه‌که‌م: زمانی شیعری:

ڤاری یه‌که‌م: چه‌مک و پێناسه‌ی زمانی شیعری:

زمان دیارده‌و سه‌لمانندی مروّفه، بۆ مه‌به‌ستی په‌یوه‌ندیکردن و ڤنکخستنی نه‌و په‌یوه‌ندیانه‌هاته‌ته‌ناراوه، له‌م باره‌یه‌وه‌ (د. محه‌مه‌د مه‌عروف فه‌تاح) ده‌لێت: "زمان چۆته‌بیره‌وه‌له‌گه‌ل خه‌وی مروّفدا تیکه‌ل بووه‌و ته‌نانه‌ت په‌یوه‌ندی مروّف له‌گه‌ل خه‌لکیترو ده‌وروبه‌ریدا دیاری ده‌کات، بن بوونی کۆمه‌نی مروّف نایه‌ته‌کایه‌" (فه‌تاح، 2011: 9). که‌واته‌زمان پێوستیه‌وه‌ مروّف هه‌ر له‌دێر به‌مانه‌وه‌کاری پێی هه‌بووه، به‌م پێشه‌ش بێت زمان دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیه، به‌لام زمان له‌شیعردا جیاوازی و بالاتره‌له‌زمانی ڤۆژانه‌ی ناسایی ناخپوه‌ران، شاعیر نه‌م زمانه‌ناسایی و ساده‌یه‌ی خه‌لک ده‌کاته‌بنه‌ما و که‌ره‌سته‌ی شیعری و له‌واتا فه‌ره‌ه‌نگی و سه‌روشتیه‌که‌ی دووری ده‌خاته‌وه، به‌جۆرنیکی دیکه‌و نه‌رنک و ڤۆئیکیتره‌وه‌به‌گه‌ڤان ده‌خاته‌وه، که‌جیگای سه‌رنج و تێرمان بێت "شیعریه‌زمانیکی هێنده‌بالا ده‌نوسرت هه‌ر ده‌لێت شای ده‌برپه‌نه، زمانی شیعری جوان هه‌ر له‌زمانیک ده‌چیت ده‌لێت زمانی گیاندارنیکه‌ له‌نیسان بالاتر، ده‌لێت له‌ناسمانه‌وه‌دیت و له‌و زمانه‌ده‌چیت، که‌فریشته‌پێی ده‌به‌یقیت... شیعری جوان ناوی حه‌یاتی ژبانی زمانه، ئی ناگه‌رت گوتی زمان بژاکت". (حه‌سه‌ن، 2010: 107).

(ڤیچارذ) ده‌لێت: "شیعری شێوه‌ی هه‌ره‌به‌رزی زمانی سۆزه‌" (دزه‌ی، 2009: 137)، واته‌زمانیکه‌ڤرو لێوان لێوه‌له‌سۆزه‌هه‌ست، که‌نه‌مه‌ش تاییه‌تمه‌ندی زمانی شیعریه، هه‌روه‌ها (ڤسکن) یش ده‌لێت: "شیعری ده‌رخستنی سۆزه‌له‌ڤنگه‌ی نه‌ندیشه‌وه، واته‌زمانی خوازه‌یه‌" (دزه‌ی، 2009: 137). هه‌روه‌ها

وئیت، چونکه نه داتی دهربرینی شاعیر وشه یه" (میراوده ل، 2013: 37)، چون هه ر شاعیرینی سهرکه وتوو زمانیکی تایبهت به خوی ده سازتئی ناواش هه موو ده قیئکی هه مان شاعیر له گه ل هاتنه دنیایدا زمانی تایبهت به خوی دهرسکیئتی و به کارهئینان و رهنگدانه وهی زمان تیا یاندا چوون یه ک و هاوسه نگ نییه و هه موو ده قیئک له مه داری خویدا زمانی نوئی و جیاواز ده هئینتیه ئاراهه "نه گه گهرچی به شیوه یه کی گشتی که رهسته ی سهره کی پیکهاته ی تیکستی نه ده بی، دهربرینی زمانه و انیه، به لام چۆنیه تی و چه ندایه تی ناماده بوونی زمان له نیو هه موو ده قیئکی شاعیردا چوونیه کی نییه، به ده برینیکه تهر ره ده قیئک له به ره جه سته کردنی نه و به ها نیستاتیکی و مرؤقیبانه ی که ده به وئیت دهربرینت، ته کنیک و ته کتیک داپشتی خوی هه یه" (ره شید، 2007: 11). نه وهی پروونه، زمانیک نییه تایبهت به شاعر و شاعران، به لکو ده بئ شاعران خویان نه و زمانه دروست بکن، نه مهش به هه ول و ته قه لا و خوئندنه وهی قول و خوئته بار و سازکردن به وشه و موفره داتی بئشومار و گونجان و داپشتی له به رگیئکی جوان و هونه ریبیدا. پئویسته شاعیر پئچکه و ربازنک بؤ خوی بنیات بئی و به ره مه ی نه مرو به یئز بنا فرینت و نابیت تیکسته که ی به خامی و کالی دهرخواردی خوئنه ر بدات و پئویسته خوئنه ر له ته م و مژو چاره ورو انیدا به یئیتیه وه عه و دال و گه پیده ی بکا به شوئن کؤد و کلیلی مانادا، هه میشه له سؤراخ و هه لچوون و جؤشیدا بئیت تاکو ده گات به مه قسه د و له بؤچوون و مه به سستی شاعیر ده گات و داپشتینی نایاب و چئزیه خش پئشکه ش بکات "به مجوره زمانی شاعیر ده بیته زمانیکی چرو پر له نیحا و نامازه، که ماناکان له نیو جه نگه له چره کانی ده قدا به پئنگه پئچا و پئچه کانداهه یئتی و ده با و مانا شاراهه کان له تاریکی ده هئینتیه ده ره وه، نه مه ده ست به سه ردا گرتنیکی سیستماتیکانه یه و لئیکدانئیکشیه له ناخاوتی ناسایی" (مسته فا، 2009: 88).

زمان کؤله که و پایه ی بنچینه یی شاعیر، له پال ره گه زه کانیترا شاعیریه ت پئکیدین، هه روه ها دهربری هه ست و سؤزو دهره وونی شاعیره و بارگاوی و ته ژیه به وه هه ست و سؤزو هه لچوونانه، که به مهش سحر و نه فسونیک به ده ق ده به خشی، رازا وه قه شه نگی ده گات و داپشتینی نیستاتیکی و فه ننازی وا ده سازتئی، که خوئنه ر شه یدای خوی ده گات "شاعیر له پئنگه ی زمانه وه هه وئده دات جیهانیکی پر له جو انی تاسه به خش بونیات بنئیت، له ناخی شئیکه وه باب به تیکی دیکه مسؤگه ر بکات، هه وئتی نه و بابه ته ش شاعیر، له هونه ردا به ها و نرخی ده بیئت" (مه حمود، 2009: 8). به هؤی شاعیر و شاعیره وه یه، زمان گه شه و نشونما ده گات و ناهیلنن چه ق به سستی و به وکئیه وه، هه میشه شاعیر له پئنگه ی زمانی شاعیره وه کار ده گات بؤ نؤزه نکردنه وه بووژ انه وهی و خوئن به ره گه کانداهه دگات، چؤن جوتیارنک شینایه که ی خزمه ت ده گات و ناوی ده دات و یزاری ده گات له شته زبان به خشه کان، بؤ نه وه ی به با شترین شیوه بگاته به ره م نه وه ی که چاندوویه تی، نه ویش وشه و واژه ی نوئی ده خولقیئتی و ده سئبه رداری کؤن و سواوه کان ده بئ، له م باره وه (عه بدولخالق یه عقوبی) رای و ایه "وشیاری مرؤفی مۆدیرنی نه م سه رده مه نه و کاته ده سته به ره ده بئ، که به زمانی خوی رابگا و که لکه له ی پاراستن و نؤزه نکردنه وه ی زمانه که ی هه بیئت" (یه عقوبی، 2006: 208).

زمان له هر سه رده م و زه مه نیکدا خوی نه پده بیت ده کاته وه ده گونجیئتی، بویه ناکرئ و ناشئ که به زمانیکی کؤن و رزیو گوزارشت له سه رده م و واقعیکی نوئی بکات، پئویسته به یئتی دؤخ و زه مه ن خوی بگونجیئتی و مه و دایه کی مه

که چ ناکات و نه سنوور و به ره به ست ده ناسئیت، شاعیر جوان چونکه له سه رچاوه ی خودی یاخیبوی شاعیره وه هه لده قوئیت، هه میشه له گوراندایه، نه گوراپه لئ رئساکانی گوتی باو ده بیئت و نه له قالی شیوازه دئیرینه کانداهه گبرده خوات، نه گه ر شاعیر سازش بکات، ته نیا له پئیناوی جواترکردنی زمانی شاعیردا ده بکات" (حه سه ن، 2010: 106). لئره ده پئویسته ورد و وریا بیئت، که هه موو لادان و تیکشکاندنیک رئساکانی زمان به ره مه ی جوانی لئیدروست نابیت، ده بئ شاعیر خوی له پاشا گه ردانی و لادانی نالؤژیکی و نه نقه ست به پارزئیت و بز انئیت چؤن نه و کار ده دگات، که به کاربردنی که ره سته زمانیه کان له دؤخی سروشتیه وه بؤ دؤخیکی بالاتر بگوازتته وه، نه گینا هه وئله کانی نه زؤک و سواو ده بئ. (د.عدنان حسین العوادی) پئی و ایه، "نه رکی شاعیره زمان له گشتیئیه وه بگؤرئ بؤ ده نگیکه که سی" (العوادی، 1985: 9). هه ندیک له شاره ز ایانی زمان بنچینه و بئتی زمانی شاعیر بؤ هه مان بئج وره گی زمانی ناسایی رؤژانه ده گپرنه وه و داننانین به بوونی زمانیکی تایبهت به شاعیر و نه ده بییات، (محمود فتوحی) نه م جوره له زمان به سه ند ناکات و وای ده بیئتی، که به یوه ندی و نرکیکیه تیه کی زؤرو هاو به ش له نیو انیاندا به دی ده کرئ، نه م بؤچوونه شی ده گپرنه وه بؤ دوو هؤکار: "1- هه موو ره گه ز و پیکهاته کانی زمانی ناسایی، له زمانی نه ده بییدا به کار ده هئیرئ. 2- زمانی رؤژانه وه کوزمانی نه ده بییات پروده وئله منده له تایبه تمه ندیه و اتایی و زاره کیبیه کانی وه کو خواستن، درکه، ره گه زدؤزی... " (حسومی، 1392: 5). هه ندیک دیکه زمانی شاعیر به جیاواز و قوئتر له زمانی گشتی داده بئ، نه مهش به هؤی فره ره هه ندی و فره لایه نی له تایبه تمه ندیه کانداهه "ناشکرا و به ده بییه، نه و زمانه ی له کاری نه ده بییدا به کار ده هئیرت، جیاواز له زمانه ی له ژانی رؤژانه ماندا به کار دئیت، زمانی نه ده ب فره ره هه ند و مانای دوور و قوئله لئوان رئزه له تپرو انین و جیهانییی، نا لئره ده زمانی نه ده ب و زمانی ژیان لئیکه تر ازین" (عیسی، 2009: 42-43). هه ر چؤن بیئت نه مه له و راستیه ناگورئ، که زمانی شاعیر خاوه ن خاصیه ت و تایبه تمه ندی خوئیه تی، جؤری به کاره ئینان و وه زیفه ی وشه جیاواز تره له زمانی میلی، چونکه هه ر گوراپنیک له قورمدا، گوران له نه رکیشدا دروسته دگات، وشه و که ره سته کان ره نگه به روا لته وه ک یه کبن، به لام له شاعیردا و اتا و مه به سستی نوئی ده گه یه نن، نه مهش به یوه سته به به هره و نه زمون و پاشخانی مه عریفی شاعیره وه، که چؤن به شیوه یه کی هونه ر مه ندانه زمانیکی تایبهت به خوی، که وشه و فره ره نگیکی خودی ده سازتئی، مۆرک و تایبه تمه ندی خوی پئوه دیارین و به زمانه که ی بنا سرئته وه بیئته ناسنامه ی شاعیری و پئچکه یه کی هونه ری بالآ بنیات بئی، "به لام خالی گرینگ نه مه یه که له زؤر بورادا که لئیک له (ز انیاریه کانی) ره خه گه ر و خوئنه ر ده رباره ی ژبان و ژینگه و تایبه تمه ندی فره دی و کؤمه لایه تی نووسه ر له خودی به ره مه نه ده بییه کانی نه وه هه لئینجراوه، به مجوره خودی نوسه ریش تا نه دنازه یه کی زؤر له پئنگه ی به ره مه که یه وه ده ناسرئیت" (عارف، 2007: 11).

نامراز و که ره سته و چه کی ده سستی شاعیر وشه و ده سته واژه ن، پئویسته هئنده ی پئیی و حازر به ده ست و زال و سوارین به سه ر زماندا، نه گینا سه رکه وتوو نابیت و نوشست و خؤ به ده سته وه دان چاره رانئیتی، پئویسته له زمانی دووباره و سواوو وره سکه ر دووریکه وئیه وه، (که مال میراوده ل) له م باره یه وه ده ئیت: "هه ر شاعیرنیک ده سه لائیکی ته وای به سه ر زماندا نه روا و فره ره نگیکی وشه ی ده وئله مه ندی نه بیئت له دهربرینی تاقیکردنه وه که یدا، نه واپه کی ده که

لآت ده چوو، شاعیر بوی نه بوو وشه و دهر پینی ناسایی به کاربیتی" (مصطفی، 2014: 425).

۲ قوناغی لاساییکردنه وهی شاعیر انی عوسمانی:

لهم قوناغدا به هوی جۆرتیک له کارانه وه به پوووی دنیاوی دهر وه، واته دنیا بیی و شاره زای پهیدا کردن و ناشنا بوون به زمانی تورکی و کاریگه ربوونیان پی، شاعیر انی وه کو (شیخ نووری، رهشید نه جیب، گۆران) که وتنه لاسایی کردنه وهی شاعیران و نه ده بی نه و کاتهی تورکی بۆ تازه کردنه وهی زمانی شاعیری کلاسیکی کوردی، "له دو اییدا، به کهم ههنگاوی نوئیکردنه وه نه و ناشنا بیه تیبه بوو، که له گه ل شاعیری عوسمانی پیشکوه و توی نیوهی دووه می سه دهی نۆزدهم و سه رته ای سه دهی بیسته م له ناوه وه بوو، نووری خۆی و هاو پینکانی نه و شاعیره نوئییهی عوسمانیان کردبوو به پینیه ره شاعیران به و شیوازه ده نووسی و ناویان نابوو "لاسایی شاعیری عوسمانی" (خه زنه دار، 2006: 356).

نامانج و ویستیان بوو، که پله به پله له زمانه کلاسیکیه که دوور بیکه ونه وه، بۆیه نه تو انرا به یه جگاری دهست له وشه و واژه ی بیگانه ههنگیری، به لآم که مکرانه وه و به پینووسی کوردی دهنووسران و جۆره مۆرکیکی کوردانه یان پنه ده به خشین، که زیاتر وشه ی تورکی و نه و عه ره بیانه ی که له شاعیری عوسمانییدا به کارده هیتر و کوت و مت به و اتا فه ره نگی و سروشتیه که ی به کار نه ده هیتران.

لهم رووه وه (د. عیزه دین مسته فا ره سول) ده ئی: "له گه ل راپه رینی رۆمانتیکی نیوان دوو جه نگدا، زمانیکی تازه هاته ناوه وه... بریتی بوون له کۆمه لیک وشه ی عه ره بی که له وشه عه ره بییه کانی ناو نه ده بیاتی کلاسیکی نه ده چوون، به لآکو وشه ی عه ره بی بوون، مانای تازه یان پینرا بوو و اته هه موویان له مانایه کی دوور یا نزیک له مانا فه ره نه نگیه عه ره بییه که وه به کار ده هاتن. به لآم هه رگیز مانای پرله پری نه وه به کار نه ده هاتن" (نه حمه د، 2009: 185).

۳ قوناغی به کاره یانی کوردی په تی:

لهم قوناغدا شاعیر انی وه (شیخ نووری، پیره مێرد، گۆران)، که وتنه هه ولی بزار کردن و خۆر زگار کردنی ته واوتی له وشه ی بیگانه و به پاراویکردنی زمانی شاعیری کوردی، نه مهش به پله ی یه کهم بۆ وریا بوونه وهی بیری نه ته وه بی و ناسیۆنالستی ده گه رته وه، که له وه سه رده مه دا له ناو کورد و نه ته وه کانی دیکه ی رۆژه لات په ره ی سه ندیوو، لهم رووه وه (د. قه یس کاکل توفیق) ده ئیت: "به بۆ چوونی من زمانی کوردی تاکه هۆکارنک بووه، بۆ پاراستنی نه ته وه ی کورد. وه ک نه ته وه به کی تریوی نه شیاوه که پشت به بنه ماکانی تریبه سئ که خۆی وه ک نه ته وه یه کی پی جیگر بکات، له به رنه وه بوونی ترس، ترسی تو انه وه له ناو چوون، وه ک هه ستیک له لای کورد هه بووه" (توفیق، 2007: 12)، بۆیه تاکه چه ک و نامراز و هۆکاری به زیندووپی هیشته وه ی گه لیک بی و لآت و کیان، زیندوو پارگرتن و پاراستنی زمانه که یه تی. شاعیران و نووسه ران له پینش هه مووان درکیان به م مه ترسیه و نه گه ری قوتدانی ته واوتی زمانه که یان، که له لایه ن زمانانی بیگانه وه له نارادا بوو، هه روه ها گه یشتنه نه و بره ایه ی که هاته نه نارای نه و و اقیع و دۆخه تازه ی نه و سه رده مه پیوستی به که ره سته و زمانیکی نوپتر و گونجاوتره درکدبوو گوزار شتکردن، به مهش تپروانین و دنیا بییان بۆ نه رک و مه هامی شاعیریش گۆرا، ده یانویست په یامیان به زمانیکی ساده و پره وان و نزیک له خه لک بگه یه نن "گۆرانی زمانی شاعیری نوپی کوردی، له و شیوازه گران و ناۆزه ی له شاعیری کلاسیکیدا به کار ده هات بۆ شیوازیکی ساده ی نزیک له

عریفیانه و ستاتیکیانه له ناخی خۆیدا دروست بکات و له گه ل په وتی پیشه وه چوونی ژباندا به رگی تازه تر بیوشی و له یه ک قاوغدا نه مینته وه، (دی سۆسیر) بۆ چوونی و ایه که "زمان له مرۆقه وه درژ په ده بیته وه، و اتا مرۆف و زمان ناکه ونه ژنره مان پرۆسه ی پراکتیزه کردنه وه، به مانایه کی دیکه زیندوویتی زمانی خۆی له هه مان پراکتیزه کردنه وه به نده به زیندوویتی مرۆف و بیرکردنه وه ی مرۆف و پیشکوه وتی مرۆفایه تی وه" (شیخ بزنی، 2011: 35)، نه مهش به و مانایه نا، که زه مه ن و کات و شوین سنوور بۆ زمان بکیشن و له غاوی بکه ن، رۆل و ده سه لآتی که م بکه نه وه، زمان نه و انه قبول ناکات چونکه به رزترین و په سه نترین به کاره یانی زمانه، بۆیه ده بی زمان له ناست چاوه پروانی خوینته ره که ی بی، چونکه شاعیر جگه له خۆی دوا جار بۆ نه وان دهنووسی و پیوسته وشه وه ده رپین و پرسته کانی مه به ست بگه یه نن و هزر و خه یانیان بورویتی و په یوه ندی ولینکیک له نیوان خۆی و نه و اندا دروست بکات، بۆیه خوینته ری باش هۆیه که بۆ سه رکه وتن و به ره و پیشبردنی به ره کانی شاعیریش، که هه موو نه مانه به زمان ده کری، (نزار قه بان) رای و ایه که "هۆی هه موو ناته بابیه کانی نه م جیهانه له بنه رته وه له ناته بابی زمانه کانه وه سه رچاوه ده گرن، کاتن پیوه ندی نیوان شاعیره خوینته ره بیس مانای و ایه بۆ شایه ک له زماندا سه ری هه لداوه" (قه بان: 24). به م پییه بیته نه زمونی شاعیر له بنه رته و نه زمونی زمانه، له نه نجامی زمانیکی هه لچوو و تیکچرژاو و یاریکردنیکی ناگایانه به که ره سته کان و له قانی وینه ی هونه ری و مۆسیقا و پتم و هونه ره کانی ره و انیژی و هه لۆیسته مرۆیه کاندایته بوون.

پاری دووه م: زمانی شاعیری له نه ده بی کوردیدا:

زمانی شاعیری به پی قوناغ و سه رده م و قوتابخانه نه ده بیه کان گۆرانی به سه ردا هاتوه، نه م گۆرانکار یانه له سئ قوناغدا خۆی ده بیینته وه:

۱ قوناغی لاساییکردنه وهی شاعیر انی کلاسیکی کوردی:

شاعیر انی کورد سالا ئیکی دوور درژ په نایان بۆ وشه و واژه ی زمانی بیگانه ده برد، له هۆنینه وهی تیکسه کانیاندا زمانیکی تیکه ل ده بیتر، به تابه ت به نابردن و سوود وه رگرتن له وشه و مو فیه داتی و لآتانی دراوسی، نه مهش به هۆی کاریگه ری و زانیوونی زمانه کانی (فارسی، عه ره بی، تورکی) به سه ر زمان و رۆشنییری نووسه رانی نه وسای کورد وه، که هه ره که یان به جۆرتیک و به هۆیه ک خۆیان سه پاندیوو. (د. عیزه دین مسته فا ره سول) لهم رووه وه ده ئیت: "زمانی نه ده بیاتی کلاسیکی کوردی له سه ره تا وه تا جه نگی یه که می جیهانی فارسی و تورکی و عه ره بییدا له دیمه نی گشتیدا یه کده گرنه وه، بناغه ی زمانی کوردیه، کوردیه کی ساغی بی هه له له رووی دارشتن و پر زمانه وه، به لآم شاعیر وشه ی هه موو شاعیری رۆژه لات و زمانانی رۆژه لات به مو لکی خۆی ده زانی، له به ر نه وه وشه مو فیه داتی ناو شاعیری کوردی نه و سه رده مه، له کوردی و فارسی و تورکی و نیسلامی تیکه له" (ره سول، 1990: 43).

(نالی) ده ئیت: موی سچی کردم به شوشتن ناوی عه یی شۆره شه ط

شۆره شه ط یه عنی که تیدا خود به خود قه ل بوبه به ط (مدرس و عبدالکریم، 1364: 242)

نه و زمانه زمانیکی پته و و بالا بووه، که م که س جگه له رۆشنییر و خوینده واران لهم شاعیرانه تینه گه یشتوون "زمانه که یان له سیما و روو خساردا له سفتی و مه حکمه ی و زاراوه و وشه ی هاویه شدا ته وا و له زمانی دیکه ی رۆژه

ناتوانم هیچ بکهم مه جیوورم هه رغه یبته نه کهم (ره سوول، 2016: 102)

شاعیر لهم ده قهیدا چهند وشه یه کی بیگانه ی به کارهیناوه له وانه (مه جیووس، خه لاس، فهرج، موفسید، چه پس، مه جیوور، غه یبته)، راسته وشه کان کوردی نین، به لام زۆریه یان ناشنان لای خه ئک و پروونن.

پاش نوئیکردنه وهی قۆرمی شیعر (زمان) ده بیین له شیعر زیندانیشدا رهنگی داوه توه. ئەم ده قه ی (گۆران)، له ژۆر ناوی (له به ندیخانه) (1952) دا نووسیوه تی، به زمانیکی په تی و پاراو و په سه نی کوردی چنراوه:

تاوانم کرد.. گه ل پیوه نام مۆری ناپاکی
بۆ زیندانه کۆچی ژینم، دنیای پرووناکی
وتم: گه ل.. نه! گه لفرۆشی ده زگا و دووکان گێژ
عاری تیز پۆش، خه وش ی برسی موو به موو ژمێر
دزی تیرو بێ پیوستی نارده سه برسی
وتیان دزه و پرسیاریکی زۆریان لئ پرسى... (مه لاکه ریم، 1980: 214)

زمانی ئەم شیعره به وشه ی په تی نووسراوه، (تاوان، مۆری ناپاکی، گه ل فرۆش، دوکان گێژ، موو به موو، مل که چ، سه رشۆر، هه لپشتن ... هتد) وشه گه لیک سادو ساکار و ساف و په وان، به لام شاعیر به جوانی ووردی به کارهیناوان و به ره مێکی نایابی لئ دارپشتوون، شاعیر خاوه ن فه ره نگی زمانی خۆیه تی و زمانیکی نزیک له خه ئکی به کاربردووه. (په فقیح حیلی) له باره ی زمانی شیعر گۆران وه ده ئیت: "تا پێش ده وری گۆران وا زان نه کرا، که له وشه ی په تی و ساکاری کوردی شیعر به رز ناوتری، به لام به هۆی نوسلوو بیکی دای هینا له (فه ن) شیعر، گۆران، ئەم باوه رپه ی گۆری" (حیلی، 2010: 209). ئەم ده قانه ی ناو زیندان خاوه ن زمانیکی تابه ت و جیاواز به خۆیان، وشه و واژه و دانه زمانیه کانی جودان وزاده ی سروشتی ئەم شیعر انهن، زمان چرو ته ماوی نه هۆنراوه توه وه شیعره کان پالیستین و ده بری و اقع و کۆژانه کانی شاعیرن، سادو ساکار و بیگری و گۆلن. زیاتر گرنگی به په یام و مه به ست دراوه تا روخسار و شیوه. هه ندیک پنیان و ایه خه سلته تی ده قیکی هونه ری سه رکه وتوو نه وه یه که گونجان و هاوانه نگیه که هه بن له نیوان پیکهاته کانی و ته رازووی نیوان شیوه و ناوه رۆک هاوسه نگ بن، وه ک (هۆراس) ده ئیت: "مه به ستی شاعیران یا سوود به خشینه یا خود له زه ت پێ گه یاندن" (هۆراس، 1979: 30)، به لام له شیعر به ره نگاریدا به گشتی ئەم هاوسه نگیه نابیترئ و به لای په یام و ناوه رۆکدا لاسه نگ ده بن، ئەمه ش به هۆی سروشت و ستر اکچه ری شیعره که وه وا ده خوازنت به و جۆره بیئت، چونکه مه به ستی و شیار کردنه وه و خستنه پرووی دۆخ و و اقع خه ئک و شاعیر خۆیه تی، که تیندا ژیاوه و په نگدانه وه و کاریگه ری نه و پروادا و دۆخه سیاسی و کۆمه لایه تی و نابوو ریه ده نوئتی "شیعر به رگری سوک و ناسانه، مانای ناشکرا یه، له گه ل خه ئکی نه خوئنده وار و ساکاری کورد قسه ده کات له دئیک پر سۆزه و ده تته ده رئ، فه ره نگی نهرم و نیانه، کیش و قافییه ی سوکه، په مز و پیچ و په نا و شاراوه یی که مه به لام کاریگه ره، چونکه وینه ی پروون ده دات به ده سه توه" (شه ریف، 2021: 354).

ئهم جۆره له شیعر میحوه ری سه ره کی ناوه رۆکه بۆیه ناخوازئ و بۆی نابن به به رگیکی په مزوای و ته ماوی بپۆشرنت، چونکه هه لگری په یامیکی مرۆفانه ن، قالب و شیوه ی هونه ری هینده گرنگ و جیی بایه خ نین چونکه و اقع و سروشتی

ناستی تیگه یشتی خه ئک په یوه ندیبه کی پته وی هه بوو به گۆرانی تیزو انینی شاعیر بۆ نه رکی شیعر و به سه تته وه ی به گه یاندنی په یامی شیعره که ی به گه وره ترین ژماره له کۆمه لانی خه ئک" (سایر، 2006: 631). له سه رده می حوکی نینگلیزدا و بۆ به ره و پێشبردنی زمانی شیعر به ره و پاراوی، له رۆژنامه ی (پێشکه وتن) دا، له سالی (1920)، (میچه رسۆن) حاکی ئه وسای سلیمانی، پێشبرکینه کی بۆ ئەم مه به سه ته سازکرد "هه ر به هاندانی (سوون) هه ندی له نووسه ره کانی ئه و رۆژه ی سلیمانی که وتیوونه سه ر یرو مه یلی نووسی کوردی په تی، ته نانه ت (سوون) بۆ ئەم مه پاداشتیکیشی داناوو و ئه و انه ی که نزیکه ی لاپه رپه یکیان له هه ر باسک به کوردی په تی نه نووسیوه وه له (20) تا (30) رۆپه پاداشتی پێ ده به خشین" (سوون، 2007: 19-20). له ده قه شیعر به کاند، شیعر (جووت و گا) (شیخ نووری) په ی یه که می به ده سه تینا، ئەمه بوو به هاند به نووسه ران و شاعیرانی دیکه ش به گروپین و په رۆشه وه، هه نگاویان هه لپینا و که وتنه خو لیا ی ئەم جۆره نووسینه. (بیره میژد) یش به و په رپی دئسۆزی و خه مخۆریه و بۆی ده کۆشا و به یه کیک له شاسوارانی ئەم رنگیه ده ژمیژدی "شیعر (به یانی بوو له خه و هه لسام) هکه ی، هه ر به هه وای ئه و موسابه قه به وه دوا ی چهند سانیکی نووسی" (قادر، 2020: 45). (گۆران) یش له م روه وه ده ئیت: "په ره میژد قوتا بخانه یه کی تابه تی نه بووه، به لام شیعره کانی زۆر ته نسیری له لاوان نه کرد و جۆشی پێ نه سه ندن، نه گه ر به روار دیک بکه ین له به یی شیعره کانی ئه و ه ی قوتا بخانه که ی ئیمه نه بیینن، شیعر ئه و (قه ومی) تر بوو، سعاتی کوردی و هه ستی کوردی زیاتر پیشان نه دا" (باله کی، 2005: 156). (گۆران) خۆشی یه کیکه بوو له رابه رانیتر ئەم هه و ئه و به رده وام بوو له پاککردنه وه ی زمانی شیعر، به شیوه یه کی کاریگه ر و سه ره کی ده وری هه بوو له جه سه پاندن و به مه نژگه یاندنی ئەم شیوازه نوپیه. (د. عیزه دین مسته فا ره سوول) له باره ی زمانی شیعر که یه وه ده ئت: "زمانی گۆران پوخت و ساغ و پته و و جوان و په وان و زۆر له خۆکردنی تیا نییه و په سه نی خۆی له زمانی خه ئک و سامانی به ییتی نه ته وه و ده رده گری" (په سوول، 1990: 149). نه چوون وشه و واژه ی نوئی بتاشن، به لکو ته نه نا و اردانه وه و زیندو و کردنه وه ی هه گبه ی ده و ئه مه ندی سامانی فۆلکلوری کوردی و زمانی سه رزاری خه ئکی بوون، که چیتر پیوستیان به ی بیگانه نه بن و له دارپشتن و تانوپۆی تیکسته کانیاندا پانه مینن.

به شی دووهم: زمانی شیعر زیندان

پاری یه که م: خه سلته کانی زمانی شیعر زیندان:

نه گه سه بری زمانی شیعر تیکسته کانی نیو زیندان بکه ین چه ندین ده ق به تابه ت پێش به په تیکردنی زمانی کوردی نووسراون، زمانیان تیکه له به وشه و واژه ی بیگانه. ئەم شیعره ی (نه حمه د موختار جاف)، که له سالی (1920) له زینداندایناوه وردیینه وه، ده بیینن به زمانیکی تیکه ل به وشه ی بیگانه نووسراوه:

گه ر له مه جیووسی خه لاس بم، دوشمنانم به ت نه کهم
سووری سه ره نه بله ق له فه رچی دایکیانار هق نه کهم
بۆ ئەمه ی ته رکی خرا پی و موفسیدی و به دز اتی که ن
په نگ و پروویان گشت به رهنگی خاسه په نگ خه ت خه ت نه که

...

خه لقه نه مرۆ چونکه چه پس رنگیه یی ده ستم نی یه

وهه تا نه گه نه نه وهی نه و بیره شورشگرتیبه، بخه نه ته میکه وه، ناسینه وهی هه روا ناسان وله بار نه بیت" (ناشنا، 2007: 224). هه ست و خه یال و فنه تازیا له زۆریه ی نه م جۆره ده قانه دا نااماده و خائین له وینه ی هونه رپی بالا و خه یانباری، که بپرپی سهره کی و ستر اکچهری فۆرمی شیعره وه هندیك له ره خه گران پیمان و ایه که پیوسته به پوختی و ره وانی په یامه که یان بگه یه نن و وینه و خه یال په پیمانسیه کان نابیت بگرتنه که رهسته ی بنیادنانی شیعری (سیاسی و کۆمه لایه تی و ئابووری ...)، هه ره ها هه ندیک تر ئاست نزمی نه م جۆره شیعریانه بۆ که می و سنورداری که رهسته و نامرازه کانی بۆ دهر پریان ده گرتنه وه "هه رچه نده که شیعری سیاسی هه ندیک پیمان و ایه له پرووی هونه رپیه وه به پتی که رهسته ی که م، له ناستیک نزمدایه" (غه مبار، 2008: 165). که چی ناتوانین به هه موو تیکسته کانی نیو زیندان بلین ساده و ساکارن و دارشتی هونه ریان لاوازه، چونکه هه موویان به و ته رزه نه نووسراون، به لکو چه ندین ده قی نایاب و بالا به دی ده کرتین، که ته زین له وینه ی دهر وونی وراستگوبانه و تابلۆ و وینه کیشانیکی وردی نیو زیندان و که رهسته کانی ناو زیندان، که به جو انترین شیوازی کیشراون" له به رنه وهی شیعری زیندان په یوه ندیبه کی پته وی به و اقیعی کۆمه لگا هه یه و له ناو جه رگه ی نه م و اقیعه هه لملؤلوه، نه مانه و ایانکردوه داهینان له نیو نه م جۆره شیعره بیته مایه ی پرس و تیرامان، به ها جو انناسیه کان تاراده یه ک سیمایه کیتروهریگرن، هه رچه نده که ل جار نه م جۆره شیعره له قسه ی ناسایی و دروشم نزیك ده بیته وه و زمانه که ده بیته زمانی راپورت و دو اندهری رامیاری نه ک زمانی شیعری، به لام له وینه ی هونه ری و ناراسته ی جو انناسییش به دهر نین" (سایرو عه بدولقادر، 2011: 193). بۆیه چه ند به ته نگ نه وه وه بونه، که په یامه که یان به جو انی و پروونی بگات، به و چه شنه ش به ته نگ نه وه به رگ و فۆرمه هونه رپیه وه بونه، که ده کرتنه بالایی بیرۆکه کانیاندا، بۆ نمونه نه گه ربرو انینه ده قی (دو اتیری که وان) ی (بر ایم نه حمه د)، که هیوا و بر وای ته وای به خه بات و تیکۆشانی گه له که یه تی، دوژمن و داگیر که ره چه ند به هیز و پرچه ک و زالم بن، ناکامیان هه رنوشت و له ناوچوونه، که ووره به رزی و نو میدیکی ته وای هه یه که ناسۆی سهر که وتن و هه لاتتی خۆری نازادی و بزگاری نزیکه:

دوا تیری که وانی خۆت بهاویژه هه له دوژمن
دوا سهر که وتنی تۆیه و دوا نووچی گه له دوژمن
شه وی ترساندنت باوی نه ماوه تاریکو پروونه
به ناسۆی نه رخه و انیدا هه تاو له و دیو که له دوژمن

چ گه وحی هه ژ به سهر، که ی خۆر به هیله ک پیتی گیراوه؟
وه یا خود چه رخی میژوو، که ی به به ردی نیوه وه ستاوه
هه موو پیشکه وتنیک تۆ به ره و چائی نه مان نه تبا
هه موو سهر که وتنیکیشته به وینه ی بلقی سهر ناوه
(به رزنجی، 2007: 43)

سهری وشه کانی (دو انووچ، ناسۆی نه رخه وانی، گه وچ، هه ژ به سهر، هیله ک، چه رخی میژوو، چائی نه مان، بلقی سهر ناو، ...)، که وشه ی کوردی پته و پاراون، له گه ل هونه ره کانی ره و انیژی و وینه و ره مز، زمانیکی سهر که وتوو و تۆکه میان پیک هیناوه، هاوکات له گه ل په یام و بیره که ییدا ده قیکی ناوازه و دارشتنیک پته و هونه رپیه نه ی لئ سازاندوه، به حوکی نه وهی (بر ایم نه

شیعره کان پیوسته به و جۆره بخه رنه پروو نه مه ش هیه ک که م و کاستیه ک نابه خشن و هندیك پیمان و ایه نه م شیعره انه کۆمه لئ وشه ی رتکران و کیش و سه روایان به به ردا کراوه، نه مه بۆچوونیک لاوازه چونکه نامانجی سهرتا و کۆتایی نه م ده قانه گه یانندی په یامه که یه تی به زۆرتین خۆنه ره و گونگر "شعیر نه و جیهانه یه له هه موو لاوه خه می مرؤف و خۆشیه کانی - کاره ساته درامیه کانی سه روست و هیمی و ناسایشی نه وین، به پرووبار و نه رتینه دهر باری شیعره وه" (ناشنا، 2007: 122). بۆ نمونه نه گه ره له م شیعری (مارف به رزنجی شه هید) وردینه وه تیبیی نه وه ده که یه ک چه ند به زمانیکی ساده و ساکار نووسراوه، وشه و واژه ی ناسایی رۆژانه ی خه لکی به کاره پتاوه:

به هیوا ی به هار شادم به زستان
به هاریش په ستم له ترسی خه زان
به هاری خۆشه خه زانی نه ی
رتگاکه ی سه خته و دوور و بیابان
هه رزستانه که ی به شی من نه ی
شادم به باوو به به فر و توفان
وه کوو جوتیارنیک به گیان و به دل
بۆ خه لک نه کیلئ و نه چینئ تۆوان
منیش نه کۆشم سه خت و بئ و جان
بۆ نه وه به هاره ی جوان و بۆهه موان
به ری نه م په نجه و به شی به هارم

پیشکه ش به کوردو گشت نه ته وه کان (به رزنجی و به رزنجی، 1993: 121-122)

زمان و دهر پرنیکی ساده و ساکاره، وشه کانی (هیوا، به هار، زستان، ترسی خه زان، سه خت، دوور، بیابان، توفان، ...) هه موویان وشه ی ناشنا و ناسایی که له دارشتی ده قه که ییدا به کاری هیناوه "ره وانی له ده قدا به شیکه له کردی نووسین و به ناکام گه یه شتی ... ته م و مژو نالۆز کردنی ده ق له به رزه وه ندی ده قدا نییه و نه و ده قانه ی که نه م گرفته یان هه یه هه میسه له نه ده بیدا له په راویزدان و بایه خه خۆننده وه یان نییه" (ره زا، 2007: 29). بۆیه له م جۆره شیعره انه دا په یام و مه قسه د گرنگی پیده درئ زیاتر له راز اندنه وه و نیستاتیکا. هه ندیک پیمان و ایه که فۆرم کراوه ته قوربانی ناوه رۆک و نه مرین و بۆ سات و کاتیک میژویی نووسراون "راسته شیعری سیاسی و به رگری هه ن، به لام نه م جۆره شیعره انه تا سهر شیعری نه مر نین، شیعریکن له ساتیکدا دهنووسرتین، بۆ خه لکانیک دهنووسرتین، به لام نه گه ره باسی ده قیکی شیعری جیهانی بگه ین، که بۆ نه وه کانی داهاتوو بنووسرتنه وه و نه و شیعره ده بئ خه سله تیکی جیهانی به خۆوه بگری، لیره دا ده لیم مه رج نییه وه لامد ره وه ی لایه نی کۆمه لایه تی و رۆشنیری و سیاسی و نایدولۆزی بیت، به لام له پۆلینبه ندیدا نیمه شیعری سیاسی، جه ماوه ری، و به رگری ... مان هه یه، ناکرئ له سات و کاتی خۆیدا نه م جۆره شیعره انه ش فه رامۆش بکرتین" (سامان، 2012: 69). له لایه کیتیره وه نه و بۆچونه ش زاله که پتی و ایه، سه نهه تکاری و گرنگی دانی زۆر به فۆرم زیاده ن و زیان به ده قه که ده گه یه نن و ناچیتنه و نه و چوارچیه و نامانجه ی که بۆ دیار کراوه، له م باره (نومید ناشنا) ده لیت: "به پیچه و انه ی کۆمه لئ شاعیری تره وه که هینده ورد له بیر شیعره ناروان، نه یانه وئ هه لویست و فه لسه فه ی شورشگری بکه ن به زتر هندیك لایه نی ته کنیکی و دارشتن و رپیزی نووسینه

پاری دوووم : لادانی زمانی له شیعری زنداندا :

بابهت و دیاردی لادان هه موو سیکته ره کانی ژبانی به درێژایی دیرۆک گردۆتهوه. به هۆی گۆپانی ژبان و باروودوخهوه. لادان و جوئه و گۆرانکاری هه ره هه بووه. به لām لێره ده مه به ست له لادانی زمانیه. که هونه رێکی شیعریه وه ده ق به ره و دا هینان و شیعریه ت ده بات. ئەم دیاردهیه هه ره له کۆنه وه له نیو شیعری شاعیر اندا به دی ده کړی. هه ره له کلاسیکه وه تا کو هاوچه رخ. هه نوکه ش زیاتر و زۆتر بایه خی پښ ده درئ. (جان کۆهین) پای و ایه "هیچ شیعریک نییه ، خالی پښ له لادان" (نه حمه ده. 2013: 9). ئەمهش له نه نجامی شکاندن و به زاندنی ده ستوور و پرسی زمانیه چه سپاوه کانه وه دیتته ناراهه "ده رچوون و لادانه له پنه وه رو یاسا و ده ستوور و پرسی زمانیه و باوه کانی زمان و هینانی مانای ده لالی نوئ بۆ وشه کان و تیکشکاندن پرسی زمانیه. به لām له گه ل نه وه شدا، که پرسی زمان تیکه ده شکێت. دووباره به هۆی یاسای نوئوه دروستی ده کاته وه" (سه عید، 2010: 37). شاعیر به م کاره ی خۆی له زمانی گشتی و ناسایی خه لکی دوور ده خاته وه هونه ره و زمانیه یی بالا و به چێژ ده سازێت. که مێشک و بیر خونه ره تیز ده کات و ده جوئیه. ئەمهش له پیناوی نیستانتیکا و پښکخستی ناواز و پرتی ناوه وه و ده ره وه و سه روای ده قدا نه نجامیده دا. له و گه مه کردن و لادانه دا، که له گه ل ده نگ و وشه و پرسته و واتادا ده یکات، سه ره نه نجام وشه و زاراوه کانیش پامان و ده لاله تیکه نوئتر له هی پیشتر وه ده دره گرن.

لادان دوو دیووباری جیاوازی هه یه. پۆزه تیف و نینگه تیف. جا نه وه ی به که م پښو بسته له لۆجیه و هۆشمه ندانه و نامانجدار و به مه به ستی دا هینان و تازه گه ری ده کړی. که چی نه وه ی دوووم له پښ ناگایی و نه زانی و که م نه زمونی و په له کردنه وه سه رچاوه ده گړی. "یه کیکیان به ده ست شاعیره که خۆیه تی و له ژێر ده سه لاتید ایه و بۆ مه به ستیک هیناویه تی (دا هینان). ئه و تیریان له رووی نه زانین و گوئ نه دان و هه له شی و په پیدای ده پښ. دا هینان دیاردهیه کی نیجایی پر مه به ست به لām له نه دیاردهیه کی سه لیبیه که له سه ر شاعیر ده که وئ و جیا کردنه وه یان په یوه ندی به جوړی به کارهینان و که لک لئوه رگرتنه وه هه یه" (توفیق، 2008: 111-112).

(د. ئیدریس عه بدوئلا) دوو مه رج بۆ لادان داده ن. که نه و انیش بریتین: "1- لادانه که به شیهویه ک بیئت له چوارچیه ی رڼگه پښدراوی رڼماندا نه نجام بدریت. 2- ده پښ لادانه که سوودیک به گه نه یئت. چونکه لادان له خودی خۆیدا نامانج نییه. به لکو نامانج له لادان دروستکردنی کاربگه ریه له سه ر خونه ره. بۆ نه وه یه خونه ره به و شیهویه ناراسته یئ. که و اقیع و خه ونی نو سه ره که ده یخوازیت" (عه بدوئلا. 2010-2011: 63-64). ئەمهش چه ند جوړیک هه یه له وانه:

1- لادان له ناستی ده نگ سازیدا: جوړیکه له جوړه کانی لادانی زمانی که شاعیر له رڼگای شکاندنی یاسا و ده ستووره ده نگیه کانه وه خۆی له زمانی ناسایی دوور ده خاته وه. که به لابر دن و کرتان و گوژپنی ده نگیک یان زیاتر له وشه یه کدا خۆی ده بیئته وه. جا کرتان ده که له سه ره تا، یا ناوه راست. یا خود له کۆتایی وشه که ده بیئت. که هیه له واتای سروشتی وشه که نه گۆرێ. واته "فۆنیمیک یا خود چه ند فۆنیمیک له وشه که. که م ده کړته وه. ئەمهش له به ره راکرتی کیشی شیعیره که بیئت یا خود بۆ مه به ستی کورتی و درێژی و پاراستن مۆسیقای شیعیره که بیئت" (عه بدوئلا. 2008: 116). (فایه ق پښ که س) ده لئیت:

شهرته شه رتی پیاوه تی پښ، گه ره خودا ده ستم بدا

حمه ده) خۆی نه زمون و باگراوه ندیک مه عریفی ده و له مه ندی هه بووه. که له یه ک کاتدا هه م (شاعیر، رۆمانتوس، رۆژنامه وان ...) بووه، هه موو ئەمانه هۆکارگه لیکن بۆ نه فر اندنی ده قیک به هیز و به پێژ "هه ندیک که س پښیان و ایه که شیعیر نه پښ کۆپی و اقیع پښ و دوور نه که ویتته وه له رڼیکه کانی ژبانی ناسایی، له و که ند و کۆسپانه ی دیتته سه ر پښی ژبانی کۆمه لایه تی و سیاسی و ئابووری خه لک. به لām نه مه وه ریفه ی شیعیر نییه و بانگه پښت کردنیه تی بۆ تیکه ل بوون له گه ل شیه وانه هونه ریه کانی تری ژبان. بۆ له ده ستدانی به ها نیستانتیک و مرۆقیه کانی" (رژا، 2007: 20). ئەم جوړه شیعیره جوان و هونه ریه ی ناو زندان، ئەو جوړه بوچوون و وتنه بوچوچل ده که نه وه. که گو ایه شیعیر خۆی بخزنیته نیو ژبانی خه لک و کیشه و ناریشه (سیاسی و ئابووری ...) هوه، ئەو و به ها و په ونه قی له ده ست ده دات.

تایبه تمه ندیه کی دیکه ی زمانی شیعیر زندان نه وه یه. که زمانیکه حه ماسی و پرچۆش و خرۆش و گپاوی و توند و تاراده یه ک زبر و دروشم ناسا نووسراون. که گوزارشتن له به ره نگاری و به گۆراچوونه وه ی دوژمن و زیاتر جو شدانی کۆری خه بات و خۆراگری و وره به رزی و نه سه ره وتن، که ده رپر و زاده ی ده روون و دۆخیک پر له رق نه ستوورین به ران به ره زوئم و زۆری داگیرکه ران و خسته نه رووی نه هه مته تی و کۆژانی میلیه تیکه بن ده ستن. بۆ نمونه له م شیعیره ی (عوسمان عوزی) به ناو نیسانی (کپ نا کریم) دا هاتوه:

هه ناوی من ناخ و دنم هه موو گیانم

گشت ناگه ره باش بمناسه من بورکانم

نه مرۆ به زۆری زۆرداری سه رتگرتوم

زۆر به ختیار ی که وا نیستا کپت کردوم

به لām گه وحی زۆر لازی ئە ی هیه نه زان

بیرکه ره وه من بورکانم... بورکان بورکان

هه موو قینم تیکرا تینم رقی تۆله

ئه پێچمه وه نه یانکه مه، یه ک گرمۆله...

هه تا کو په ند پښ هه تا باس بکړی

که س نه توانێ ئیتر ده می بورکان بکړی (چه ره مه

گا، 2009: 216-217)

سه ره له به ری ده قه که وره به رزی و هه ستیک پۆلاین و نه سپاوه و له ده روونیک ماندوو و قانبووی کوردایه تی و کۆلنه دان به ران به ره دوژمنه وه سه رچاوه ی گرتوه، که رۆژی تۆله و سه راوژێر کردنی داگیرکه ران نزیکه، ئە مرۆ رۆژگاری له گه ل و به ختیاره به کپکردن و خامۆشکردنی خه باتی میلیه ت، به لām تا سه ر نییه و هاکا رۆژیک وه ک بورکان قین و توپه یی گه ل بست بست دنیایان پښ ده کاته ناگرو کلبه و سزای کردار و په فتاره قه لب و نابه جیکانی وه رده گرتته وه. ده قه که به زمانیکی پر له حه ماسه ت و توند و زبر و گه رم و گوپ چنراوه، وشه کانی (بورکانم، قینم، تۆله، ئە پێچمه وه، گرمۆله، ئە تقمه وه، بتو قنێ، ئە تسوتیم، ئە تیرزیم، ئە تمرینم) ئە م وشانه گرو بلیسه و موکپی و بروا به خۆبوون و وره ی پۆلاینیان تیا به دی ده کړی. که په یامی یاخیتی و دروشی نه به زین تا سه رکه وتن ده گه یه نن، (نزار قه بان) له پیناسه ی شیعیردا ده لئیت: "شعیرتینی نازادی و سه ره به ستیه، شیعیربارانی خه مه که له ژێر پښی گه لادا کۆده بیته وه و سال و سه رده مان ده خایه نن هه تا گوئ و مانگ و یاقوت و پښمه رگه ی سه ر پښ هه لده دا" (قه بان: 8).

شاعیر له نیوهی دووه مدا وشه ی (پرولیتار) ی به کارهیناوه، که به واتای
چیئی کرینکاران دیت.

ت لادانی شیوه زاری:

(عوسمان عوزیتری) ده لیت: هه رچی تو انا بن، هیزین به جارئ

سه د قات له پله ی خوی هاته خواری (چهرمه)

کا، 2009: 253)

شاعیر وشه ی (خواری) له کوتای نیوهی دووه مدا هیناوه، که نزیکه له شیوه
ناخواتی هه ولژیرو ده ووروبه ری، جگه لادانی وشه ی، هاوکات سه روای کوتایشی
پن رینکخستوو.

(حه سبب قهره داخی) ده لیت: نوقی تاریکه ن بن شنه وئاواز

بن چپه و سه رووه زهرده خه نه وراز (قهره داخی،

2002: 86)

شاعیر لادانی شیوه زاری نه انجامداوه، له نیوهی یه که مدا وشه ی (تاریکه
ن) ی هیناوه، له شیوه زاری هه ورامیبه وه وهری گرتوو.

پ تیکدانی رۆنابی وشه ی (پاش و پێش کردن):

(گۆران) ده لیت: کار ته و او بوو، قۆچی دزی بوو به سندوو ق بر

میشک ماندوو، دل بریندار، گوئی له تو انج پر (مه

لاکه ریم، 1980: 214)

وشه ی لیکدراوی (توانج پر) له نیوهی دووه مدا، جینگایان پاش و پێش کراوه
، که له بنچینه دا به م جوهریه (گوئی پر له توانج)، که نه رکی ته و او که ری به یاریده
یه، شاعیر لادانی نه انجامداوه، که له پیناوی گونجای سه روای کوتاییدا
کردوو یه تی.

(دئزار) ده لیت: بازرگانانی مهرگ وشه ر

له هه لپه دان بۆ زیو وزه ر (دئزار، 2006: 9)

له نیوهی دووه مدا شوئی وشه کانی (زیو وزه ر) پێش و پاش کراون، که رۆنابی
له بنچینه دا به م جوهریه: (زپوزپو).

3- لادان له ناستی رسته سازیدا: بیگومان رسته گه وره ترین دانیه زمانیه، که
پریبوون ویاسای چه سپاوی خوی هه یه (بکه ر، ته و او که ر، کارن)، له گه لیشدا
واتایه که ده گه یه ن، به لām شاعیر لادان له ویاسایانه ده کات و رسته ی شیعی
تیکده شکیت و دوو باره ده ستوو و ریزوونیان بۆ داده رتیزته وه، به نامانجی "زه
فکردنه وه ی مه به ست و دروستکردنی سه روا و کورتکردنه وه نه انجامی ده
دات" (عه بدوئلا، 2011: 84).

نه مه ش چه ند جوړیکی هه یه، له وانه:

ا کرتاندن:

1- کرتاندنی بکه ر:

(کاکه ی فه لاج) ده لیت: سه ربه رستی نه ته پرستم

توی تاقه خو شه ویستم

ی شاعیر، 2004: 36) ماله (بنه

(من)، که بکه ری رسته که یه کرتینراوه، رسته که له بنجدا به م چه شنه یه
سه ربه رستی من تۆ نه په رستم) ه.

2- کرتاندنی به رکار:

(عوسمان عوزیتری): ماوه یه ک جوان گرتمه خو

ووشتت کردم هه روا بن هۆ

دوژمنت په ت که م وه کو سه گ بیخه مه ژر پیته وه (ناشنا، 2005:

15)

له چه ند جینگه یه کدا لادانی دهنگی نه انجامدراوه، که به م جوهرن: نیوه دپری
یه که م (گه ر) خوی (نه گه ر) ه. کرتاندنی دهنگی (ت) له وشه ی (ده ست م بدا)
که له بنچینه دا (ده ست م بدا) ه. له نیوهی دووه میشتا دهنگی (ب) له وشه ی
(په ت که م) لبراووه، که له بنچینه دا به م جوهریه (په ت بکه م).

شاعیر (عه ل فه تاح دزه ی) له نموونه یه کبتری شیعی زینداندان ده لیت:

تیکۆشام، گیرام، ده س به سرام

کوئ و زنجیر له پنی کرام (دزه ی، 1987: 130)

له نیوه دپری یه که مدا شاعیر فۆنیی (ت) له هه ردوو وشه ی (ده س) و (به
سرام) لبردوووه، که ده بوو به م جوهرن (ده ست به سترا م).

(دئزار) یش ده لیت: ته کانی تیکو پیکدانی که له پچه و کوئ و زیندانه

بلیسه ی ناگری شویش له هه رلا سه ر نه بزویئ (دئزار،

2006: 19)

له نیوهی دووه مدا شاعیر سئ دهنگی کرتاندوووه له وشه ی (له هه رلا)، که له
بنچینه دا (له هه رلا یه ک) ه.

2- لادان له ناستی وشه سازیدا: شاعیر له ویاسا و ده ستورانه ی زمان لاده دات
که بۆ دروستکردنی وشه ی نوئی هه ن "زمان هه ولده دات بۆ دروستی و پریکی په
یامه که، نه ویش رنکخستی وشه کان و دانانیا ن به پپی یاسا رنزمانیه کان،
شیعی ریش کارده کات بۆ شیواندن، به پاش و پێش کردنیا ن" (سه عید، 2010:
98). نه مه ش بۆ نامانج و مه به ستیک ده کری (د. محمه ده مه عروف فه تاح) له
م رووه ده ده لیت: "هه ندئ جار شاعیر بۆ نه وه ی له درتیزیری ده رچیت یا ن بۆ
پاراستی وزه و لکاندنیک توندو تۆل یا ن له به رنه بوونی هه ندئ که ره سه ی
ناماده له زمانه که دا، خوی وشه داده تاشئ" (فه تاح، 2010، 410)، نه مه ش به
جوړیک ده بیئت، بۆ خوئنه ر بن پشینه یه و ده بیته جینگای تپرامانی.

لادان له ناستی وشه سازیدا چه ند جوړیکی هه یه به کورتی نموونه کانی له
شیعی زینداندان ده ستینیا ن ده که یه ن:

ادا هینانی وشه:

(گۆران) ده لیت: نه ی قۆزه رد، نه ی گه ردن به ناز لارگرتوو

دیوئکم له پاسا توی، دیوئک باخه (مه لاکه ریم،

1980: 207)

شاعیر وشه یه کی لیکدراوی دا هیناوه، که (گه ردن به ناز) ه، له سه ربه نه مای
نه ویاسایه ی که وشه کانی (گه ردن زه رد، گه ردن گاز...) ی پ دروستکراوه.

ببه کارهینانی وشه ی بیگانه:

(حه سبب قهره داخی) ده لیت: سه د پیک هه ل نه ده ن له و چاو کاله

شه ویش بن نیت هه ر (که رنه قاله)

(قه ره داخی، 2002: 88)

شاعیر وشه ی (که رنه قاله) ی هیناوه، که وشه یه کی بیگانه یه، لادانی وشه ی
نه انجام داوه، که به و اتای خوئی ده برین و سه ما و گۆرانی وتی میلییه.

(دئزار) ده لیت: به لئین بن تا دلۆپی خوئی گه ش مابن له دلما نا

نه که یه ن ده رچین له ژر به یداغه که ی چیئی پرولیتار

(دئزار، 2006: 41)

3-خواستن:

(مارف بهرزنجی) ده‌ئیت: خونچه‌ی تاقانه‌ی سەرچلی باخم

شیتانه‌په‌نجه‌ی مهرگ هه‌ئ وهران

دیده‌پرفرمیسک، دڵ پرله‌داخم

بۆ رحه‌ی دلسۆز تا دوا پرووی ژیان (به‌رزنجی و به

رزنجی، 1993: 91)

له‌نیوه‌دێری دووه‌مدا شاعیر به‌رحه‌سته‌کردنی نه‌نجامداوه، به‌خواستنی په‌نجه‌له‌مرۆقه‌وه‌و دانه‌پاڵ (مهرگ).

5-لادان له‌شێواز: نهم جووره‌بیرتییه‌له‌وه‌ی که‌له‌زمانی نووسین و فهرمییه‌وه‌بۆ ناوازی ناخاوتنی رۆژانه‌و ناسایی بگۆڕی "جاری وایه‌ شاعیر له‌شێوازی سه‌ره‌کی شاعر نووسین که‌پتر له‌سه‌ر بنه‌مای ره‌گه‌زه‌کانی زمانی نووسینه‌وه‌دامه‌زراوه‌و که‌متر ناو له‌ره‌گه‌زه‌کانی زمانی ناخاوتن ده‌داته‌وه‌ لاده‌دا و له‌واژه‌و پیکهاته‌نه‌حووبه‌کانی زمانی خه‌لک که‌لک وهرده‌گرئ" (یه‌عقوبی، 2002: 38). هه‌روه‌ها (دمحه‌مه‌د مه‌عروف فه‌تاح) یش ده‌رباره‌ی نهم جووره‌ده‌ئیت: "بازدان له‌شێوازی‌نکه‌وه‌بۆ شێوازی‌نکیتی و جیاوازی‌نکه‌وه‌ی چه‌ند دێرینکا ره‌نگه‌هه‌رله‌کاری نه‌ده‌بیدا پرتگی بدرئ، مه‌به‌سه‌ت له‌شێوازی‌نکه‌وه‌دا جوورینکه‌له‌زمان که‌به‌پێی بارودۆخی زمان به‌کاره‌یتان ده‌گۆڕی" (فه‌تاح، 2010: 421). واته‌بازدان و گۆڕینی شێوازی‌نکه‌وه‌ی شێوازی‌نکیدی، له‌هه‌مان ده‌قی شاعیر.

(مه‌ده‌هۆش)، ده‌ئیت: ئینجا نه‌بینین سه‌یره، سه‌یره‌انه

نه‌وسا دڵداری و ژیان ناسانه

ئیمه‌ش به‌خۆشی ده‌ست نه‌که‌ینه‌مل

به‌ماچی گهرم و تیکه‌ی چه‌رورزل (مه‌لاکه‌ریم، 2006:

65)

دێره‌کان به‌شێوه‌ی زمانی نووسینی ناساین، به‌لام له‌کۆتا نیوه‌دا دێریدا له‌شێوازی لایداوه، قسه‌ی ناسایی و بازاری به‌کاره‌یتاوه. هه‌روه‌ها (عوسمان عوزێری) یش ده‌ئیت:

من بووکه‌ شووشه‌ی منالم

ژیرکه‌رم هۆی گروگانم

من (یاری) منالمه‌ورده‌که‌م

بێ فه‌رتیرین بووکه‌ شووشه‌م

تۆش په‌یکه‌رنکی پیرۆزی

رێک و پێکی به‌ری قۆزی (چه‌رمه‌گا، 2009، 237)

شاعیر له‌دوو نیوه‌ی دووه‌مدا له‌شێوازی سه‌ره‌کی لایداوه، زمانیکی ناسایی و ناست نزم و خۆسه‌ره‌ز نه‌شت کردن و خۆبێن نرخرکردنی خستۆته‌پروو.

6-لادان له‌ناونیشان: دیاره‌ناونیشان رۆژی گرنگی هه‌یه، ده‌روازه‌و چوونه‌نیوه‌ده‌قه، کۆد و کلیل و په‌ی بردنه‌به‌ده‌قه‌که‌و تیگه‌شتن لێ هه‌ر له‌نیوه‌ده‌سه‌ت پێ ده‌کات. بۆ نمونه (مارف به‌رزنجی) ناونیشانی ده‌قیکی به‌ناوی "نیسانی یه‌خه" (به‌رزنجی و به‌رزنجی، 1993: 108). که‌لادانی و اتاییه‌و (یه‌خه‌ی داوه‌ته‌پاڵ (نیسان) و به‌مرۆفکردنی نه‌نجامداوه. هه‌روه‌ها "هاوینی دڵ" ی دیلان (ناگرین، 2013: 180).

7-لادانی ناوه‌کی: نهم جووره‌لادانه "کاتیک پرووده‌دات، که‌نووسه‌ره‌له‌ناسایی و لۆژیکه‌ی که‌زائن به‌سه‌ر به‌ره‌مه‌ی خۆی لایدات، بۆ نمونه، کاتی بانگه‌شه‌ی شتیکی ده‌کات و دواجاری لێ به‌شیمان ده‌بیته‌وه" (کانه‌بی، 2009: 52).

(گۆران) ده‌ئیت: له‌لێشای غه‌به‌غه‌لایا

بانگیکی دا له‌گوینچه‌م (با)

"... پۆتی جه‌مه‌وری بژی.."

خه‌وه‌نه‌بینم، جه‌مه‌ورینی چی؟

(مه‌لاکه‌ریم، 1980: 281)

نه‌نجام:

1-شاعیری زیندان وه‌کو به‌شیک له‌شاعیری به‌ره‌نگاری، خاوه‌ن زمان و فهره‌نگ و تایبه‌تمه‌ندپتی خۆیه‌تی.

2- زمانی شاعیری زیندان، زمانیکی ساده‌و ساکار و زمانی شاعیری به‌ره‌نگاری، به‌شیک زۆریان به‌شێوه‌یه‌کی راسته‌وخۆی دو‌انده‌ری ده‌رپراون.

3- زمانی شاعیری زیندان راستگۆ و راشکاوه‌له‌گه‌یاندا، گرنگی به‌مه‌به‌سه‌ت و ناوه‌رۆکه‌کی زیاتر له‌فۆرم و نیستاتیکی دراوه.

4- نه‌و گۆرانکارییه‌یه‌ی به‌سه‌رفۆرمی شاعیری کوردیدا هاتوه‌و به‌تایبه‌تی زمانی شاعیری به‌ره‌نگاری، کاربگه‌ری به‌سه‌ر شاعیره‌وه‌هه‌بوه‌وه، به‌تایبه‌تی شاعیری زیندان.

5- هه‌موو جووره‌کانی لادانی زمانی شاعیری له‌ناسته‌کانی (ده‌نگسازی، وشه‌سازی، رسته‌سازی، و اتاسازی) دا به‌کاره‌یتراوان و له‌بنیاتی ده‌قه‌کانی شاعیری زیندادا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه.

سه‌رچاوه‌کان:

کتێب به‌زمانی کوردی

1- نه‌حمه‌د، په‌خشان عه‌لی، 2009، شێوازی شاعیری گۆران، چ1، چاپخانه‌ی ره‌نج، سلێمانی.

2- نه‌حمه‌د، نه‌جات حه‌مید، 2008، تیۆری بنیاتی شاراوه، چ1، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر.

3- نه‌حمه‌دی، بابه‌ک، 2004، پیکهاته‌و پراقه‌ی ده‌ق، کتێبی یه‌که‌م، و: مه‌سه‌عود بابایی، چ1، بڵاوکراوه‌ی سه‌نته‌ری لیکۆئینه‌وه‌ی فیکری و نه‌ده‌بی نما، چاپخانه‌ی ره‌نج، هه‌ولێر.

4- نه‌حمه‌د، د.سافییه‌ محه‌مه‌د، 2013، لادان له‌شاعیری هاوچه‌رخ کوردیدا، بڵاوکردنه‌وه‌ی نه‌کادیمیای کوردی، ژ (250)، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولێر.

5- ناشنا، ئومید، 2005، دیوانی بیکه‌س، چ2، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر.

6- ناشنا، ئومید، 2007، شێوه‌و ناوه‌پۆک، چ1، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر.

7- ناگرین، د.عه‌بدوئلا، 2004، دیوانی نه‌سه‌ده‌ مه‌حوی، چ1، ده‌زگای ناراس، هه‌ولێر

8- ناگرین، د.عه‌بدوئلا، 2013، دیوانی شاعیر (مه‌مه‌د سالح دیلان)، چ2، چاپخانه‌ی چوارچرا، هه‌ولێر.

9- بنه‌مائه‌ی شاعیر، 2004، دیوانی کاکه‌ی فه‌لاح، چاپخانه‌کارۆ، سلێمانی

10- باله‌کی، یادگار ره‌سوول حه‌مه‌ده‌مین، 2005، سیماکانی تازه‌کردنه‌وه‌ی شاعیری کوردی (1898 – 1932)، چ1، ده‌زگه‌ها سپرێز، چاپخانه‌و هه‌زاره‌تا په‌روه‌دئ-هه‌ولێر.

11- به‌رزنجی، سامان مارف & به‌رزنجی، عومه‌ره‌مه‌عروف، 1993، سه‌رحه‌می به‌ره‌مه‌کانی مارف به‌رزنجی شه‌هید، چاپخانه‌ی رۆشنییر، هه‌ولێر.

- 12-توفیق، د. قهیس کاکل، 2007، ناسایشی نه ته وهی و پلانی زمان، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 13-به فرین، حسین، 2012 دیوانی شیعری (کامهران موکری)، چ 2، چاپخانه ی چوارچرا، سلیمانی.
- 14-چهرمه گاه، بهرزان حاجی ئیبراهیم، 2009، دیوانی شههید عوسمان عوزتیری، چ 2، چاپخانه ی یاد، سلیمانی.
- 15-حه سن، محمه ددهست به شیعره وه بگرن، 2005، تکایه دهست به شیعره وه بگرن، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 16-حیلی، ره فیق، 2010، شیعرونه ده بیاتی کوردی، چ 2، چاپخانه ی ناراس، هه ولێز.
- 17-حه سن، حه مه سه عید، 2010، له هه یقدا بۆ رووی تۆوله یقدا بۆ خۆم ده گه پێم، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 18-خه زنه دار، د. مارف، 2006، مێرووی نه ده بی کوردی، ب 6، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 19-دزه بی، د. عه بدولواحد مشیر، 2009، واتاسازی، چ 1، چاپخانه ی خان، هه ولێز.
- 20-دزه بی، عه لی فه تاح، 1987، دیوانی شیعری (خرۆشان و پامان)، چاپخانه ی رۆشنیبری و لاوان، هه ولێز.
- 21-دئزار، 2006، (دیوانی دئزار- شیعری)، چ 2، چاپخانه ی به پێوه به رایه تی رۆشنیبری، هه ولێز.
- 22-ره سوول، د. عه زه دین مسته فا، 1990، نه ده بیاتی نوێی کوردی، چاپخانه ی فێرگه ی بالآ، هه ولێز.
- 23-ره سوول، د. عه زه دین سته فا، 2016، دیوانی نه حمه د موختار جاف، چاپخانه ی په نجه ره، تاران.
- 24-ره شهید، د. فوناد، 2007، ده قی نه ده بی "نه دگار، چێز، به ها"، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 25-پهزا، نه حمه د، 2007، هونه ری شیعری نووسین، ب 1، چاپخانه ی ده زگای ناوه ندی راگه یان دن.
- 26-په نجه در، سه باح، 2011، دوو کتیب له باره ی شیعره وه، چ 1، چاپخانه ی رۆژه لات، هه ولێز.
- 27-سایر، د. په پێز، 2006، ره خنه ی نه ده بی و مه سه له کانی نوێکردنه وه ی شیعری، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 28-سامان، فه ریدوون، 2012، نه زموون له نیوان شکست و دا هیناندا، چ 1، چاپخانه ی رۆژه لات، هه ولێز.
- 29-سۆن، مێجه ر ئی، ب، 2007، چه ند سه رنجیک ده باره ی هۆزه کانی کوردستانی خواروو، و: نه جاتی عه بدوللا، له بلاوکراوه کانی بنکه ی ژین، چاپخانه ی شفان، سلیمانی.
- 30-شێخ بزتی، سه عد فاروق یوسف، 2011، بنیاتی هونه ری له شیعری (نه حمه د موختار به گی جافدا)، چ 1، چاپخانه ی رۆشنیبری هه ولێز.
- 31-عارف، حه مه که ریم، 2007، سادقی هیدایه ت، نمونه ی مه رگی نووسه ر، و: حه مه که ریم عارف، چ 1، له چاپکراوه کانی پرۆژه ی کتیبی یانه ی قه له م، سلیمانی.
- 32-عه بدوللا، د. ئیدریس، 2010-2011، شێواز و شێوازگه ری، چ 1، چاپخانه ی رۆژه لات، هه ولێز.
- 33-عه بدوللا، د. ئیدریس، 2011، لایه نه په و انی پێیه کان له شیعری کلاسیکی کوردی، به نمونه ی (حه مدی و حاجی قادری کۆبی)، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێز.
- 34-عه بدوللا، عه بدولسه لام نه جمه دین، 2008، شیکردنه وه ی ده قی شیعری له رووی زمانه و انیه وه، چ 1، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێز.
- 35-عیسی، هاوژین سلویه، 2009، بنیاتی وینه ی هونه ری له شیعری شێرکۆ بیکه س دا، چ 1، ده زگا و چاپ و په خشی سه رده م، سلیمانی.
- 36-عه بدوللا، عه بدولموته ئلیب، 2010، (زمان، بوون، شیعری)، چ 1، چاپخانه ی خان، دهۆک.
- 37-غه مبار، که مال، 2008، به ره و جهانی شیعری چه ند شاعیریک، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 38-فه تاح، د. محمه د مه عروف، 2010، لیکۆئینه وه زمانیه کان، ک+نا: شێروان حسین خوشناو - شێروان میرزا قادر، چ 1، چاپخانه ی رۆژه لات، هه ولێز.
- 39-فتاح، د. محمد معروف، 2011، زمانه وانی، چ 3، بلاوکراوه ی نه کادیمیای کوردی ژ (124)، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێز.
- 40-قادر، حه مه حه مه نه مین (کاکه ی فه لاج)، 2020، کاروانی شیعری نوێی کوردی، چ 1، بلاوکراوه ی کوردستان، سه نه
- 41-قه ره داخی، حه سیب، 2002، فه ره نگی خه م-س.ش، ب 1، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 42-کانه بی، دلێر صادق، 2009، هه ندی لادانی زمانی لای سئ شاعیری نوێخوازی کورد، چ 1، چاپخانه ی خان، دهۆک.
- 43-مدریس، مه لا عبدالکریمی & عبدالکریم، فاتح، 1364، دیوان نالی، چ 1، چاپخانه سه پر، ته هان.
- 44-مسته فا، ناسۆ عومه ر، 2009، به ها نیستاتیکیه کانی شیعری لای (په ره مێرد و شێخ نوری شێخ سألح و گۆران)، چ 1، چاپخانه ی خان، دهۆک.
- 45-مه حموود، نازاد نه حمه د، 2009، بو نیاتی زمان له شیعری هاوچه رخی کوردی (1985-2005)، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێز.
- 46-مه لاکه ریم، محمه مدی، 2006، یانه ی دلان (دیوانی شیعری مه دهۆش)، چاپی سییه م، چاپخانه ی گه نج، سلیمانی
- 47-میراوده لی، که مال، 2013، گۆران رۆمانسیزمی سه روش و جوانی، ب ناوو شوێنی چاپ.
- 48-مه لا، نه حمه دی، 2005، شیعری ته نیا هه ر بنه مایه - لیکۆئینه وه ی ره خنه یی، چ 1، ده زگای ناراس، هه ولێز.
- 49-هۆراس، 1970، هونه ری شیعری، و: حه مید عه زیز، چ 1، مطبعه الزمان، به غدا.
- 50-یه عقوقوبی، عه بدولخالق، 2002، ده نگی بلورینی ده ق، چ 1، ناوه ندی کوردیکا، بۆکان.
- کتیب به زمانی عه ره بی

51- العوادي، د.عدنان حسين، 1985، لغه الشعر الحديث في العراق بين مطلع القرن العشرين و الحرب العالمية الثانية، منشورات وزارة الثقافة والاعلام

نامه‌ی نه‌کادیمی کوردی

52- توفیق، ئافان عه‌لی میرزا، 2008، چینی دهق له شیعره‌کانی نالی دا، نامه‌ی دکتورا، زانکۆی سلیمانی.

53- سه‌عید، ناز نه‌حمه‌د، 2010، لادان له شیعری (له تیف هه‌ئمه‌ت) دا، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکۆی سلیمانی.

گۆفاری کوردی

54- سايب، د.په‌خشان & عه‌بدولقادر، جوان، 2011، شیعری زیندان له نینوان و اقیع و نه‌ده‌با، گۆفاری نه‌کادیمی کوردی، ژ 17

55- شه‌ریف، عه‌بدولواحید ئیدریس، 2021، به‌ره‌نگاری له شیعره‌کانی مه‌لا عه‌لی دا، گۆفاری زانکۆی راپه‌رین، ژ 2

56- به‌عقووبی، عه‌بدولخالق، 2006، (زمان، بالاپۆشی هزر)، گۆفاری رامان، ژ (108).

گۆفاری عه‌ره‌بی

57- مصطفی، مصطفی سید مینه، 2014، زمانی شیعری هیمن، مجلة جامعة کرکوک، العدد (1).

گۆفاری فارسی

58- حسومی، ولی والله، 1392، تحلیل زبان ادبی قران با تکیه بر نقد نظریه‌ی جدایی زبان ادبی از زبان عادی، فلصنامه علمی پژوهشی فلسفه و الاهیات، ش 4.

پێگه‌ی ئینته‌رنیټ - کوردی

59- فه‌بانی، نزار، شیعر چییه؟ و: حه‌سه‌ن نه‌یوب زاده: <https://www.kurdipedia.org/?q=2010122214412419491&lng=1>

ملخص البحث

لغة شعر السجون

هذا البحث جزء من رسالة ماجستير معدة للمناقشة تحت عنوان (شعر السجون في جنوب كردستان الكرمانجية الوسطى ١٩٢٠-١٩٧٠) وهو محاولة لتسليط الضوء على شعر السجون عامة واللغة الشعرية الخاصة بتلك النصوص المكتوبة في زوايا السجون المظلمة بشكل مباشر، بالإضافة الى ذلك يتطرق البحث لعرض خواص ومميزات والانزياح اللغوي في تلك النصوص الشعرية. ونظرا لسعة الموضوع ولغرض تحقيق الهدف المنشود والحصول على نتائج مميزة. خصصنا حدود البحث بشعر شعراء اللهجة الوسطى في جنوب كردستان بين اعوام ١٩٢٠-١٩٧٠. لهذا تم تقسيم البحث الى مقدمة وقسمين رئيسيين حيث يشمل الجانب النظري والتطبيقي للبحث. ويتضمن الجانب النظري تعريف ومفهوم اللغة الشعرية، اراء الكتاب والباحثين، اللغة الشعرية في هذه الفترة والتغيرات التي طرأت عليها، اما الجانب التطبيقي فهو محاولة لعرض الخواص والمميزات اللغوية في هذا النوع من الشعر وذلك من خلال تحليل مجموعة من الامثلة الشعرية. مفاتيح الكلمات: لغة الشعر، شعر السجون، الانزياح اللغوي.

Abstract:

Prison Poetry The language of

The research is part of a master's thesis prepared for discussion under the title;

(Prison Poetry in South Kurdistan, middle kermanj (1920-1970), which is an attempt to shed light on prison poetry in general and the poetic language of those poetic texts written in the dark corners of prisons directly, as well as an attempt to present the characteristics, advantages, and displacement in that kind of poetic language in those poetic texts, and in light of the breadth of the study. The limits of the present research is the poetry of the middle dialect poets in Southern Kurdistan between the years 1920-1970, due to the breadth of the subject and the achievement of the desired goal and obtaining distinguished results. For this, the research has been divided into an introduction and two main sections, which include the theoretical and practical aspects of the research. The theoretical side contains the definition and concept of poetic language, opinions of writers and researchers,

As well as the poetic language and the alterations that occurred to it. On the other hand, the practical side attempts to show the linguistic elements and qualities of this form of poetry through the analysis of a collection of poetic samples.

Poetry language, prison poetry, language displacement keywords: